

АЁЛЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ САБАБЛАРИ ВА КРИМИНОЛОГИК ТАСНИФИ

Убайдуллаева Дилноза Акмаловна – Ўзбекистон Республикаси

Криминнология тадқиқот институти илмий ходими, капитан

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақолада аёллар томонидан содир этилаётган жиноятларнинг асосий сабаблари ҳамда уларнинг криминологик таснифи илмий таҳлил қилинган. Тадқиқот жараёнида ижтимоий-иқтисодий, психологик омилларнинг аёллар жиноятчилигига таъсири ўрганилиб, жиноят содир этиш механизми, усуллари ва шахсга хос хусусиятлар очиб берилган. Шунингдек, аёллар жиноятчилигининг ўзига хос криминалогик белгилари, жиноят содир этишидаги типик вазиятлар ва уларни фош этишида муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар ёритилган. Мақолада профилактика чора-тадбирларини такомиллаштиришга қаратилган илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: аёллар жиноятчилиги, жиноят сабаблари, ижтимоий омиллар, психологик омиллар, профилактика, жиноят механизми, жазо, статистика, озодликдан маҳрум қилиш, озодликни чеклаш ва ҳ.к.

“Жиноятчи” деган номни олиш қанчалар оғир ва машаққатли эканини тўла ифода этиш қийин. Чунки бу сўзни эшитиб, этимиз жунжикади. Агар ана шу ном ҳаётингизда азиз ва муқаддас бўлган аёлга нисбатан айтилса-чи? Кўз ўнгимизда она, сингил, опа, суюкли ёр бўлиб гавдаланадиган аёлни жиноятчи сифатида панжара ортида тасаввур қила оламизми?! Аммо афсус билан қайд этиш жоизки, аёлларни эъзозлаш ва улуғлаш борасидаги бундай эзгу ишларга қарамасдан, аёл деган муқаддас номга доғ тушириб, турли иллат-у жиноятлар ботқоғига ботаётганлар ҳам йўқ эмас.

"Аёллар жинояти" тушунчаси XX-асрда пайдо бўлган бўлиб, у умумий жиноятларнинг бир қисми сифатида қаралади ҳамда эркак жинсидаги шахслар

томонидан содир этилган жиноятлардан психологик, биологик ва физиологик жиҳатдан фарқланади. Суд амалиёти шуни кўрсатадики, дунё миқёсида статистик жиҳатдан кенг тарқалган аёллар жиноятлари сарасига ўғрилик, фирибгарлик, ўзлаштириш ва гиёҳванд моддалар савдоси, фоҳишалик, одам савдоси жиноятлари киради.

Жиноятчи аёлларнинг бу турдаги жиноятларни содир этишларида умумий хусусият мавжуд бўлиб, кўплаб криминалист олимларнинг фикрича, бу турдаги жиноятларни содир этишга мойиллик жиноятчи аёллар учун субъектив томондан осонлик билан амалга оширилиши билан боғлиқ. Масалан, ўғрилик, фирибгарлик, ўзлаштириш каби жиноятлар содир этишда кўпроқ жисмоний меҳнат эмас, балки ақлий фаоллик талаб этилади. Ўз ўрнида жиноятчи аёллар руҳияти енгил ҳаётга эришиш учун турли ҳийлалар ўйлаб топшиш, қонунни четлаб ўтишнинг янгидан янги йўллари излаш ҳамда жиноятни содир этишнинг ўзига хос усулларидан фойдаланишга ундайди. Озодликдан маҳрум қилиш жойларида сақланаётган аёлларнинг атиги 22,8 фоизининг оиласи бор. Айтиб ўтиш керакки, қамоқ жазосига ҳукм қилинган аёлларнинг кўпчилиги қисми (67,7%) болали, ҳар тўртинчи аёл эса икки ёки ундан кўп болали. Улар орасида ёлғиз оналар кўп.

Аёллар жинояти - бу аёллар томонидан содир этилган жиноятлар мажмуи. Аёллар жиноятчилиги - бу жиноятнинг бир қисми бўлиб, у бир қанча сифат ва миқдорий хусусиятлар, жиноятчилик омилларини белгиловчи бир қанча шахсият хусусиятларининг ўзига хослиги билан ажралиб туради. Шунга кўра, аёллар жиноятчилигининг олдини олиш ҳам ўзига хос хусусиятга эга. Жиноят содир этган шахсларнинг умумий сонидаги аёллар улуши кам, тахминан 15%. Шу билан бирга, аёллар жинояти таркиби эркак жиноятчилигидан, асосан, касбий фаолият билан боғлиқ бўлган ёлланма жиноятларнинг кўпайиши билан фарқ қилади: ўзлаштириш ёки ўзлаштириш йўли билан ўғирлик, ўғирлик, фирибгарлик ва мулкка қарши бошқа жиноятлар. Сўнгги йилларда бу иқтисодий фаолият соҳасидаги жиноятларнинг кўпайиши, шунингдек, жиноятчи аёлларнинг касбий фаолияти билан боғлиқ: ноқонуний

банк фаолияти, ноқонуний равишда кредит олган ташкилот билан солиқ тўлашдан бўйин товлаш, ноқонуний бизнес. Шу билан бирга, аёллар жинояти таркибида бу тоифадаги жиноятлар эркаклар жинояти таркибидаги тегишли жиноятлар нисбати билан солиштирганда анча юқори.

Аёлларнинг ушбу жиноятларни содир этишда юқори жиноят фаоллиги, кўпгина ҳолларда аёл жиноятчилигига уни ўраб турган муҳити таъсир кўрсатади. Масалан:

- доимий иш жойининг йўқлиги,
- ойлик маошининг пастлиги,
- турли маданий ҳордиқ чиқаришга моддий аҳволи йўл қўймаслиги,
- доимий етишмовчилик
- мутассил руҳий зарбалар,
- алкоголь маҳсулотларини истеъмол қилиш,
- шахсий адоват аёлларни жиноят сари етакловчи омилар ҳисобланади.

Аёллар жиноятчилигини шахсини ўрганишда олимлар томонидан икки хил назариялар илгари сурилади: А.Кеттленинг фикрига кўра, аёлларнинг жиноят оламига киришга улар яшаган ижтимоий муҳит, турмуш тарси, танлаган касби, ёши, маълумоти ва бошқа умумий ҳолатлар сабаб бўлади. Уни ўраб турган ташқи муҳит эса жиноят содир этишга фақатгина туртки вазифасини ўтайди дея таъкидлайди олим.

Аёл жиноятчилигининг таркиби зўравонлик жиноятларининг нисбатан паст даражаси билан ажралиб туради, улар асосан оилавий ва кундалик ҳаётда содир бўлади. Шу билан бирга, шунини таъкидлаш керакки, сўнгги йилларда аёллар ўртасида бундай зўравонлик жиноятларининг сони ортиб бормоқда: аксарият ҳолларда улар саломатликка озгина зарар этказиш, калтаклаш, қотиллик таҳдидларини ўз ичига олади.

Аёлларнинг зўравонлик жинояти асосан оилавий ва маиший характерга эга бўлишига қарамай, сўнгги йилларда аёлларни ёлланма мақсадлар учун қотиллик қилиш ҳолатлари кўпаймоқда, талончилик билан боғлиқ. Сўнгги

йилларда гиёҳванд моддалар савдоси билан боғлиқ жиноятларда аёлларнинг жиноий фаоллиги ошди; шу билан бирга, улар кўпинча бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бундай жиноятларнинг ташкилотчилари сифатида ҳаракат қилишади. Умуман олганда, жиноят содир этганлар орасида аёллар улуши паст: 2025 йилда бу тахминан 13,5%ни ташкил этди. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, жиноятчи аёлларнинг ярмидан кўпи 30 ва ундан катта ёшдаги жиноятлар. Бу гуруҳ аёллари орасида ёлғиз аёллар кўп, бунга оилавий алоқаларнинг узилиши ва ота-онасининг ўлими гувоҳлик беради. Шу билан бирга, олимлар кекса ва ҳатто кексайган жиноятчилар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари улуши ошганини қайд этишмоқда. Тахминан тенг миқдордаги аёллар жиноят содир этилган вақтда турмуш қурган ва турмушга чиқмаган. Шу билан бирга, аёлга қўйиладиган жазо тури оиланинг кейинги сақланиб қолишига катта таъсир кўрсатади.

Жиноят содир этган аёлларнинг таълим даражасига келсак, вазият қуйидагича: ҳозирги вақтда ўрта махсус ва олий маълумотли (шу жумладан тўлиқ бўлмаган) маҳкумлар сонининг бироз ўсиши кузатилмоқда. Ва бу шуни англатадики, аёллар жиноят содир этилган вақтда ўз ихтисосига эга бўлишган. Бу тенденсияга қарамай, судланган аёлларнинг қарийб 25 фоизи тўлиқ умумий маълумотга эга эмас.

Қизиқарли ҳолат шундаки, жиноятларнинг ярми аёллар томонидан етакчиси эркак бўлган кичик (3 кишигача) жиноий гуруҳ таркибида содир этилган. Танланган криминологик тадқиқотлар ва статистика шуни кўрсатадики:

- жиноятчилар орасида аёллар эркакларникидан анча кичикдир. Аёл жиноятчилар орасида энг катта гуруҳни 30 ёшгача бўлган шахслар эгаллайди (тахминан 48%).
- пора олувчилар ва катта ўғрилар орасида ўрта ва кекса ёшдаги одамлар устунлик қилади ва улар рецидивист аёллар орасида кўпроқ.
- 30-40 ёшда аёллар ижтимоий ишлаб чиқаришда энг фаол иштирок этадилар ва уларнинг ижтимоий алоқалари ортиб бормоқда.

➤ зўравонлик билан жиноят содир этган аёллар орасида энг катта гуруҳни 18-24 ёшдагилар эгаллайди, 30-40 ёшдагилар тахминан олти фоизни эгаллайди.

➤ Заҳарли ва гиёҳвандлик, алкоғолли мастлик ҳолатида жиноят содир этган аёлларнинг нисбати эркеклар учун мос келадиган кўрсаткичларга ўхшайди ва жиноят содир этганларнинг умумий сонининг тахминан 1% ва 20% ни ташкил қилади.

Бугунги кунда аёллар меҳнати, биринчи навбатда, иқтисодиёт тармоқлари ва иш ҳақи даражаси паст бўлган фаолият турларига берилади. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, аёлларнинг иши эркекларникидан паст, ҳатто мутахассислиги ва малакасидан қатъи назар. Шундай қилиб, олий маълумотли аёллар бир тоифадаги эркеклардан кўпроқ маош оладилар. Замонавий шароитда оила институтининг олдинги аҳамиятини йўқотиши, унинг шахсият ва хулқ-атвор шаклланишига таъсирининг заифлашиши, умуман турмуш курган оиланинг беқарорлиги тобора кўпроқ қайд этилмоқда. Ажралиш натижасида аёллар, қоида тариқасида, ўта ноқулай аҳволга тушиб қолишади: болалари билан қолганда, улар тўлиқ ёки катта даражада моддий ёрдамдан маҳрум бўлишади. Оиладаги зўравонлик, шунингдек, қурбонлари, аёллар ва болалар бўлган муҳим криминологик муаммо ҳисобланади. Ота - оналар оиласидаги зўравонлик ва аёлларнинг келажакдаги хатти - ҳаракатлари ўртасида боғлиқлик бор: болалик ва ўсмирлик даврида зўравонлик билан жиноят содир этганларнинг 80% ота - онаси ёки уларнинг ўрнини босган зўравонлик қурбонлари бўлган.

Аёлларнинг иқтисодий фаолиятга жалб этилиши, уларнинг ижтимоий мустақиллигининг кучайиши билан аёлларнинг хулқ - атворидаги стереотиплар ўзгармоқда. Кўп аёллар учун спиртли ичимлик стрессдан чиқиш, моддий, оилавий ва кундалик муаммолардан халос бўлиш воситасига айланади. Гиёҳванд моддаларни истеъмол қилувчилар орасида аёллар улушининг ўсиш тенденцияси ҳам мавжуд. Спиртли ичимликларни, гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш, уларга бўлган эҳтиёж, шунингдек, ёлланма

жиноятларни содир этишни бевосита шартлайдиган ҳолатлар сифатида ҳам хизмат қилиши мумкин.

Аёллар жиноятчилигининг хусусиятлари -анъанавий қадриятларнинг қадрсизланишини, замонавий жамиятнинг ахлоқий кўрсатмаларининг хиралашишини акс эттиради, чунки умуман аёлларнинг хулқ -атвори кўпроқ ижтимоий баҳоларга, жамиятда қабул қилинган хулқ -атвор моделларига ва ахлоқий ғояларга боғлиқ. Ижтимоий ривожланишнинг олдинги босқичида ўрнатилган меъёрлар, биринчи навбатда, ёш авлод учун стандарт эмас, чунки уларни замонавий шароитларда таъқиб қилиш, ижтимоий муваффақият ва моддий фаровонликка олиб келмайди.

Аёллар жиноятчилигининг умумий олдини олиш: умуман, жиноятчиликка қарши кураш доирасида, замонавий жамиятдаги аёлларнинг ижтимоий мавқеининг ўзига хос хусусиятларини, у бажарадиган ижтимоий ва роль функциялари комплексини ҳисобга олган ҳолда қурилган.

Вояга етмаган жиноятчилар орасида қизлар сони кўпайиб бормоқда, улар мастлик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик ва фоҳишалик билан фаолроқ шуғулланмоқда. Аёлларнинг жиноятчилик хатти - ҳаракатларининг сабабларини тушуниш аёллар жиноятчилигининг олдини олишда катта аҳамиятга эга. Шунинг учун, аёлларнинг жинойий хатти - ҳаракатларининг сабаблари ҳақида гапирганда, қоида тариқасида, болаликдан, оиладан бошланадиган бутун жинойий занжирни таҳлил қилиш керак. Шахсиятнинг шаклланишида оиланинг шахсга таъсири том маънода ҳаётнинг биринчи кунларидан бошлаб содир бўлади, у одатда ўсмирлик даврида - шахснинг ижтимоий ривожланиши жараёнида алоҳида аҳамиятга эга бўлган даврда, ҳаёти давомида давом этади. Оилада ҳукмрон бўлган қадриятлар тизими, хатти-ҳаракатларнинг стереотиплари доимий ўзаро алоқалар, оила ичидаги муносабатларнинг ўзига хос ҳиссий табиати туфайли унинг аъзолари томонидан мустаҳкам ассимиляция қилинади.

Оила тарбиясидаги камчиликлар ва вояга етмаганларнинг хулқ-атворини бузиш қонуни ўртасидаги боғлиқликни кўплаб тадқиқотлар

кузатиши мумкин. Бу, айниқса, муҳим аҳамиятга эга, чунки оиланинг таъсири мақсадли педагогик таъсир, боланинг ота - онасининг кўрсатмалари, ахлоқий меъёрлар ва хулқ - атвор усулларини ишлаб чиқишга қаратилган ва оиланинг шахсиятига ўз - ўзидан таъсир қилиш орқали амалга оширилади.

Аёлларнинг замонавий жиноят хулқ-атворининг хавфли тенденциялари қаторида жиддий хатти -ҳаракатларнинг интенсив ўсиши, такрор жиноятларнинг мутаносиб улуши, жиноятчилар ёшининг пасайиши ва шу билан бирга уларнинг сонининг кўпайиши мавжуд. Аёлларнинг жинояти уларнинг эркин бозор иқтисодиётининг барча соҳаларида иштирокининг кенгайиши (тадбиркорлик, тижорат фаолияти ва бошқалар), ижтимоий институтларнинг ва биринчи навбатда оиланинг сезиларли даражада заифлашуви билан боғлиқ. Аёллар жинояти ўз-ўзидан юзага келадиган жиноят тури эмас. У бевосита оилавий муҳит ҳамда жамият аралашувида юзага келади. Шу боисдан бу жиноят турининг криминологик аҳамияти жудаям муҳим ва жоис бўлса аянчли ҳам.

Умумий профилактика чоралари умуман ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларидаги аёлларнинг аҳволини яхшилашга йўналтирилиши керак: аёлларнинг меҳнат шароитларини яхшилаш ва енгиллаштириш, бандликдаги тенглик, ҳомиладорлик ва болалар туғилиши муносабати билан ижтимоий қўллаб-қувватлашни ошириш; муҳтож оилаларга ёрдам, болаларни ҳимоя қилиш ва оилани муҳофаза қилиш.

Аёлларга нисбатан давлат сиёсатини белгиловчи Конституция, қонун ҳужжатлари ва бошқа меъёрий ҳужжатлар ижтимоий тенглик ғоясига асосланган ва аёлларнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётда тўлиқ ва тенг иштирок етишига эришиш мақсадини белгилаб беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуллаев Й. Сравнительный анализ эффективности региональной экономики. - Т.: Меҳнат, 1987. - 245 с.
2. Адамов В.Е. Факторный индексный анализ. - М.: Статистика, 1977. - 180 с.

3. Бахланов Т.И. Некоторые вопросы индексного метода. - М.: Статистика, 1972, -200 с.
4. Джинни К. Средние величины. - М.: Статистика, 1970. - 102 с
5. Каракетов Й.М., Усмоналиев М. Жиноятчиликка қарши курашнинг кримнологик чоралари. - Т.: Ўзбекистон, 1995. - 228 б.
6. Ковалева Л.К. Многофактомое прогнозирование на основе рядов динамики. - М.: Статистика, 1980. - 210 с
7. <https://articlekz.com/article/20751>
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminologicheskaya-harakteristika-zhenskoy-prestupnosti-1>